

РАҚАМЛИ ТЕХНОЛОГИЯЛАР ТАЪСИРИДА СУҒУРТА БОЗОРИНИНГ РИВОЖЛАНИШ ТЕНДЕНЦИЯСИ

Алимов Баходир Батирович

Ph.D, доцент Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Бизнес ва тадбиркорлик олий мактабининг “Бизнесни бошқариш (МВА)” кафедраси

ARTICLE INFO.

Калит сўзлар: суғурта, суғурта бозори, рақамлаштириш, рақамли технологиялар, молия бозори, рақамли иқтисодиёт, сунъий интеллект.

Аннотация

Илмий мақолада рақамли технологиялар контекстида суғурта бозорини ўзгартиришнинг ўзига хос хусусиятлари кўриб чиқилади. Тадқиқотда рақамлаштиришнинг мазмунини аниқлаш ва унинг суғурта бозори фаолиятига таъсирининг ўзига хос хусусиятларини ўрганиш имконини берди. Суғурта соҳасининг инсоният ижтимоий тараққиёти жараёнида қандай ўзгарганлиги ҳақида қисқача маълумот берилган. Суғурта саноатидаги рақамли трансформация муаммоларини ҳал қилиш иштирокчиларнинг самарали ўзаро ҳамкорлик қилиши, ахборот шаффофлиги ва тахлилий маълумотлар сифатини ошириши, суғурталовчиларнинг бизнес жараёнларини оптималлаштириши ва суғурта хизматларининг кенг доирасини онлайн режимга жалб қилиши мумкин бўлган экотизимни яратиши аниқланди. Рақамли иқтисодиёт шароитида суғурта хулқ-атворида таъсир этувчи бир қатор ижобий омиллар асослаб берилди ва суғурта қопламасини ташкил этишда замонавий ахборот-коммуникация технологияларидан кенг фойдаланишнинг мақсадга мувофиқлиги ва зарурлиги нафақат глобал тенденция, балки бугунги кунда исботланган ҳақиқатдирлиги кўрасиб берилди.

<http://www.gospodarkainnowacje.pl/> © 2023 LWAB.

КИРИШ

Миллий иқтисодиётнинг рақамли трансформацияси суғурта бозори ва суғурта институтини ҳар томонлама ривожлантириш натижаси бўлиб, амалиётда муваффақиятли қўлланилаётган бизнес моделларини такомиллаштириш имконини беради. Сунъий интеллект, даъволарни масофадан ҳал қилиш, рақамли суғурта хизматлари ва илғор молиявий технологиялар суғурталовчилар учун суғурта маҳсулотларини тарқатиш каналларини кенгайтириш учун зарур шартдир. Суғурта бозорини рақамлаштириш бўйича эришилган ютуқлар ҳалол рақобатга сезиларли таъсир кўрсатмоқда ва суғурта бизнесининг самарадорлигини оширишга олиб келади. Рақамлаштиришнинг суғурта бозорининг ривожланишига таъсири бўйича тадқиқот глобал ижтимоий ва иқтисодий таъсирга эга. Суғурта бозори рақамли технологиялар таъсирига жуда сезгир ва ўзгарувчан суғурта устуворликларини қондириш учун бизнес жараёнларини ўзгартириши керак.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 5 октябрдаги ПФ-6079-сонли ““Рақамли Ўзбекистон - 2030” стратегиясини тасдиқлаш ва уни самарали амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармонида “Иқтисодийнинг реал секторида рақамли технологияларни ривожлантириш мақсадида - суғурта тизимини рақамлаштириш учун давлат-хусусий шериклик асосида рақамли суғуртани амалга ошириш механизмларини ишлаб чиқиш ва жорий этишдан иборат”. Шу билан бирга ушбу фармонда мажбурий суғурта турлари портфелини шакллантирувчи ахборот тизимини “UzagrosOnline” ягона электрон ахборот тизимига интеграция қилиш; QR-кодли пластик карталар орқали суғурта полисларини сотишни автоматлаштиришга мўлжалланган “Универсал полис”, ахборот тизими, мобиль илова ва веб-сайтни модернизация қилиш; бошқарув фаолиятини автоматлаштиришга мўлжалланган марказлаштирилган ахборот тизимини ишлаб чиқиш; суғурта агентлари учун маълумотларни автоматлаштирилган тарзда Ягона ахборот тизимига киритиш ва полисларни шакллантириш учун мобиль илова ишлаб чиқиш; Ягона интерактив давлат хизматлари портали орқали суғурта полисларни (ОСАГО, КАСКО ва бахтсиз ҳодисалардан) шакллантириш¹.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2022 йил 5 декабрдаги 694-сонли “Электрон турдаги суғурта хизматларини кўрсатиш тартиби тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида”ги Қарорида “Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Суғурта бозорини рақамлаштириш ва ҳаёт суғуртаси соҳасини ривожлантириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” 2021 йил 23 октябрдаги ПҚ-5265-сон қарори ижросини таъминлаш мақсадида:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Суғурта бозорини рақамлаштириш ва ҳаёт суғуртаси соҳасини ривожлантириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” 2021 йил 23 октябрдаги ПҚ-5265-сон қарорига мувофиқ: суғуртанинг барча турларини (классларини) электрон шаклда амалга оширишга рухсат берилганлиги; барча суғурта турлари бўйича суғурта полислари Молия вазирлиги ҳузуридаги Суғурта бозорини ривожлантириш агентлиги Суғурта тўловларини кафолатлаш жамғармаси билан биргаликда юритадиган ягона автоматлаштирилган ахборот тизимида рўйхатга олиниши йўлга қўйилганлиги; суғуртанинг барча турларини (классларини) электрон шаклда сотиш ва расмийлаштириш қоидаларини, шунингдек, уларнинг ҳақиқийлигини текшириш механизмларини ўз ичига олган электрон турдаги суғурта хизматларини кўрсатиш тартибини ишлаб чиқиш белгиланганлиги; суғурта тўловларини кафолатлаш жамғармаси фаолиятини кенгайтириш ва бошқарув тизимини такомиллаштириш назарда тутилганлиги маълумот учун қабул қилинсин.

2. Электрон турдаги суғурта хизматларини кўрсатиш тартиби тўғрисидаги низоми тасдиқлансин: суғуртанинг барча турларини (классларини) электрон шаклда сотиш, расмийлаштириш ва уларнинг ҳақиқийлигини текшириш суғурта қилдирувчи ва суғурталовчи ўртасида маълумотлар алмашинуви йўли билан суғурта ташкилотининг ахборот тизимида, шу жумладан, интернет жаҳон ахборот тармоғидаги ресурсида амалга оширилиши; суғурта шартномасини тузиш учун суғурта ташкилотининг ахборот тизими орқали ариза берилиши ва тегишли маълумотларнинг автоматик тарзда тўлдирилиши; суғурта шартномаларини муддатидан олдин бекор қилиш асослари ва тартиби; ахборот алмашинуви иштирокчилари ўртасида маълумотлар алмашинуви; суғурта полислари рўйхатга олиниши ва уларнинг айланмаси бўйича мониторинг олиб бориш.

3. Суғурта тўловларини кафолатлаш жамғармаси Молия вазирлиги ҳузуридаги Суғурта бозорини ривожлантириш агентлиги ҳамда Ахборот технологиялари ва коммуникацияларини ривожлантириш вазирлиги манфаатдор вазирлик ва идоралар билан биргаликда: 2022 йил 31 декабрга қадар барча суғурта полисларини рўйхатга олувчи ва уларнинг айланмасини назорат қилувчи ягона ахборот тизими жорий этилишини ва барча суғурта компанияларининг ахборот тизимлари билан интеграция қилинишини таъминласин; 2023 йил 1 мартга қадар ички ишлар

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 5 октябрдаги ПФ-6079-сонли ““Рақамли Ўзбекистон – 2030” стратегиясини тасдиқлаш ва уни самарали амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармони

органи ходимларининг иштирокисиз расмийлаштириладиган йўл - транспорт ходисаси тўғрисидаги хабарнома онлайн тарзда юборилишини ҳамда кўриб чиқилишини амалга ошириш бўйича ягона мобил иловани ишлаб чиқсин ва ишга туширсин; 2023 йил 1 июлга қадар ягона мобил илова орқали бошқа мажбурий ва ихтиёрий суғурта турлари бўйича суғурта даъволарига оид аризалар онлайн тарзда юборилишини ҳамда кўриб чиқилишини амалиётга жорий этсин.

Бунда белгиланган чора-тадбирлар, шунингдек, мобил илованинг тўлақонли фаолиятини таъминлаш ва қўллаб-қувватлашни молиялаштириш Суғурта тўловларини кафолатлаш жамғармаси маблағлари ҳисобидан амалга оширилади.”².

Рақамли технологиялар ва уларни самарали татбиқ этиш жаҳон даражасида ахборот хавфсизлигини таъминлаш билан бирга, глобал инновацион технологик микёсда юзага келаётган рақобат салоҳияти натижасида суғурта бозорида трансформацион жараёнларнинг ривожланишига хизмат қилмоқда. Суғурта бозорини рақамлаштириш суғурталанувчиларни қоплаш сифатини ошириш ва суғурта бизнесини ривожлантиришга хизмат қилади ҳамда суғурта соҳасига рақамли технологияларни янада жорий этиш бўйича устувор вазифа бўлиб хизмат қилади³. Суғурта бозорини рақамлаштириш барқарор ва самарали молиявий бозорларга боғлиқ. Рақамли иқтисодиётда суғуртачилар ўзларининг суғурта маҳсулоти таклифларини шахсийлаштириш учун молиявий технологиялардан фойдаланиш имкониятига эга. Шу нуқтаи назардан, рақамли суғурта маҳсулотларини тақдим этиш ва иқтисодиётни рақамлаштириш шароитида янги технологияларни қўллашга қаратилган ишланма маҳаллий суғурта компаниялари учун долзарб инновация соҳасига айланмоқда.

АДАБИЁТЛАР ШАРҲИ

Суғурта бозорини рақамлаштириш ва уни рақамли технологияларни ривожлантириш контекстида ўзгартириш соҳасидаги илмий ишланмаларнинг кўп қирралилигига қарамадан, ҳали ҳам қўшимча изланишларни талаб қиладиган масалалар кўп. “Рақамлаштириш” иқтисодий концепциясининг моҳияти кўплаб мамлакатимиз ва хорижий тадқиқотчиларнинг асарларида кўриб чиқилган. Улар орасида: М. Михровска⁴, Н. Магзумова, А. Деркач, А. Цыганов, М. Корниеева, О. Хусева, С. Легоминова, Х. Шеннаев, Г.Халикулова, М. Остонов, А. Турғунмирзаев ва бошқаларни ажратиб кўрсатиш ўринлидир.

Н.В. Магзумованинг фикрига кўра “Рақамли суғурта, бир томондан, рақамли иқтисодиёт томонидан яратилган бўлса, иккинчи томондан, бунинг ўзи рақамли технологияларни жорий этишга ёрдам беради. Рақамли технологиялардан фойдаланган ҳолда суғурта фаолиятини амалга ошириш суғурта бозорини рақамлаштириш сифатида белгиланади.

Рақамлаштириш суғурталовчиларнинг инновацияларга қизиқишини белгилайди, жумладан: булутли маълумотларни қайта ишлашни автоматлаштириш ва сунъий интеллект элементлари билан технологиялардан фойдаланиш. Иқтисодиётни рақамлаштириш билан боғлиқ суғуртачиларнинг янги эҳтиёжлари суғуртачилар учун катта ўсиш имкониятларини тақдим этади”⁵.

А. Цыгановнинг фикрига кўра “Рақамли суғурта⁶ - бу рақамли технологиялар орқали суғурта

² Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2022 йил 5 декабрдаги 694-сонли “Электрон турдаги суғурта хизматларини кўрсатиш тартиби тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида”ги Қарори

³ Niu, F. (2022). The Role of the Digital Economy in Rebuilding and Maintaining Social Governance Mechanisms. *Front. Public Health*. Sec. Environmental health and Exposome, 9. doi: <https://doi.org/10.3389/fpubh.2021.819727>

⁴ Mikhrovskaya, M. (2021). Digitalization, Digital Transformation: Content and features. *International Scientific Journal: Grail of Science*, 1. doi: <http://dx.doi.org/10.36074/grail-of-science.19.02.2021.023>

⁵ Магзумова Н.В. Цифровое страхование: современное состояние и перспективы развития. *Инновационная экономика: перспективы развития и совершенствования*, №3 (53), 2021. 5 с.

⁶ Цыганов А.А. Цифровизация страхового рынка: задачи, проблемы и перспективы. «Экономика и управление» научные журнал. DOI: 10.26794/1999-849X-2018-11-2-111-120 УДК 368.01

химоясига бўлган анъанавий ёки ўзига хос (рақамлаштирилган) эҳтиёжни қондириш усули.” дир.

Х. Шеннаев иқтисодий ривожланган мамлакатларнинг асрлар давомида шаклланган суғурта фаолияти билан боғлиқ назарий қарашлари ва ёндашувлари қиёсий таҳлилини амалга оширган ҳамда ривожланган давлатлар олимлари ва мутахассисларининг суғурта фаолиятининг назарий масалаларига доир тадқиқот ишлари, асосан, математик ва эконометрик моделлаштириш усуллари асосида амалга оширилганлигидан далолат беришлигини таъкидлаб ўтади⁷.

Г.Халикулова тадқиқотларига кўра, “Ақлли суғурта” маҳсулотларини жорий қилиш натижасида технологиянинг ўзи янги бўлишидан ташқари суғурта портфелининг сезиларли даражада ўсиши ва ривожланиши рўй беради, аммо кўп жиҳатдан бу энг муҳим омил ҳар бир мижоз ва суғурта объектининг ўзига хос хусусиятларини имкон қадар ҳисобга олган ҳолда воқеа юз беришининг энг аниқ эҳтимолий нарх кўрсаткичларини шакллантириш имконини берувчи суғурта маҳсулотларини сотиш, бу охир-оқибат рискларни баҳолашдаги аниқликни анча ошириш ва суғурта компанияларининг молиявий барқарорлигига ижобий тарзда таъсир қилишига имкон беради⁸.

Мамлакатимиз суғурта бозорининг рақамли трансформациясининг ўзига хос хусусиятлари бўйича илмий тадқиқотларнинг хилма-хиллиги ва пухталигига қарамасдан, қўшимча тадқиқотларни талаб қиладиган кўплаб ҳал этилмаган муаммолар мавжуд.

ТАҲЛИЛ ВА НАТИЖАЛАРИ

Суғурта бозорини замонавий жамият ва рақамли макон муаммоларига мослаштириш жараёнида бир томондан суғурта бизнесининг ривожланиши шароитида суғуртанинг афзалликларини аниқлаш, иккинчи томондан суғурта соҳасини ривожлантириш зарур. рақамли молиявий технологияларнинг суғурта бозорига трансформатив таъсирини ҳисобга олган ҳолда суғурталовчилар ва суғурта институтлари ўртасидаги суғурта муносабатларининг прогрессив схемаси.

Барча атамалар (рақамлаштириш, рақамлаштириш, рақамли трансформация) трансформацион ўзгаришларга олиб келадиган рақамли технологиялар орқали тизимда содир бўладиган жараёнларни англатади. Уларнинг орасидаги фарқ ўзгаришларнинг ўзига хос хусусиятидир. Рақамлаштириш оддийгина қоғоздан қоғозсизга ўтиш бўлса, рақамлаштириш кўпчилик бошқарув жараёнларини автоматлаштириш ва компания ва унинг мижозлари ўртасидаги алоқани янада қулай ва тезроқ қилишдир. Рақамли трансформация ҳолатида, миқдорий эмас, балки сифат кўрсаткичлари биринчи ўринга чиққанда, ўзаро тушунишнинг янги даражасига ўтиш ҳақида бормоқда⁹. Рақамли трансформация, шубҳасиз, рақамли бошқарувни амалга ошириш бўлиб, у бутун дунё бўйлаб жуда тез тарқалмоқда ва БМТ маълумотларига кўра, барча ривожланаётган мамлакатлар учун устувор вазифа сифатида эътироф этилган¹⁰.

Рақамли технологиялар - бу бутун дунё бўйлаб суғурта саноатида кенг кўламли трансформацион ўзгаришларга олиб келадиган янги ва динамик тенденция. Суғурта бозори иштирокчилари учун рақамли технологияларнинг ривожланиши суғуртага ёндашувларни ўзгартириш, доимий мониторинг, янги технологик ютуқларга мослашиш, шунингдек, суғурталанган ва суғурталовчи ўртасидаги ўзаро муносабатларни ўзгартириш заруриятига олиб келади. Рақамлилаштириш

⁷ Шеннаев Х.М. Ўзбекистон Республикасида суғурта фаолиятини ривожлантириш йўналишлари. Иқтисодиёт фанлари доктори (DSc) илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. – Т., 2021 й. 33-б.

⁸ Khalikulova, G. PROSPECTS FOR THE INTRODUCTION OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN THE INSURANCE SYSTEM OF UZBEKISTAN, International Finance and Accounting: Vol. 2020 : Iss. 1, Article 7

⁹ Mikhrovska, M. (2021). Digitalization, Digital Transformation: Content and features. International Scientific Journal: Grail of Science, 1. doi: <http://dx.doi.org/10.36074/grail-ofscience.19.02.2021.023>

¹⁰ United Nations E-government survey 2020. (2020). Retrieved from: [https://publicadministration.un.org/egovkb/Portals/egovkb/Documents/un/2020-Survey/2020%20UN%20E-Government%20Survey%20\(Full%20Report\).pdf](https://publicadministration.un.org/egovkb/Portals/egovkb/Documents/un/2020-Survey/2020%20UN%20E-Government%20Survey%20(Full%20Report).pdf)

рақамли трансформациянинг асосидир. Рақамли трансформациянинг ўзи рақамли технологиялардан фойдаланишга асосланган мураккаб трансформация жараёнидир; бу суғурта компаниясининг қандай ишлаши ва унинг атроф-муҳит билан қандай муносабатда бўлишини тубдан қайта кўриб чиқишни ўз ичига олади. Бу бир марталик ҳаракат эмас, балки ушбу турдаги фаолиятнинг барча босқичларини қамраб олувчи мураккаб жараён бўлиб, уни стратегия ва режалаштириш тамойилларини қўллаш орқали самарали амалга ошириш мумкин¹¹.

Жаҳон тажрибаси шуни кўрсатадики, суғуртанинг ривожланиши милoddан аввалги VII-X асрдан ҳозирги ҳолатга қадар анча узоқ даврни босиб ўтган (1-жадвал).

1-жадвал Ижтимоий ривожланишнинг суғурта бозорига таъсири¹²

Жамият ва иқтисодиётнинг ривожланиши	Суғуртанинг ривожланиши
VII-X милoddан аввал	
Антик дунёда суғурта тамойилларининг пайдо бўлиши	Нисбий ва қўшма компенсацияларни тўлаш тартиби
Қадимги даврлар (антик давр)	
Бозорлар вужудга келади, товар-пул муносабатлари ривожланади, ягона конвертация қилинадиган ўлчов ва тарозилар тизими яратилади	Суғуртани тақсимлаш тизими концепцияси пайдо бўлиб, у фармонда ўз аксини топган - ўша даврнинг қонун ҳужжатлари (милoddан аввалги 916 йил)
Қадимги Рим (милoddан аввалги V-I)	
Ижтимоий табақаларнинг пайдо бўлиши хунармандлар, турли касб ишчиларини ўз ичига олган касаба уюшмаларининг пайдо бўлишига ёрдам берди	Суғурта жамиятларининг пайдо бўлиши шартнома тузувчиларнинг мулкый ҳуқуқларини ҳимоя қилиш учун яратилган
Ўрта (ёш) давр	
Ғарбий Европада иқтисодий тизимларнинг таназзулга учраши. Савдо фақат араб давлатлари билан олиб борилади	Савдонинг қисқариши суғурта фаолиятининг қисқаришига олиб келади. Учинчи шахслар суғурта уюшмаларига аъзо бўлишади.
XVIII аср	
Қишлоқ хўжалиги технологияси ва қишлоқ хўжалиги такомиллаштирилди. Монархия бошчилигидаги ер эгалари ва молиявий зодагонларнинг барқарор иттифоқи тузилди.	Биринчи суғурта компаниялари ташкил этилди, уларнинг функциялари ҳаёт ва фуқаролик жавобгарлигини суғурталашни ўз ичига олди.
Капиталистик тизим	
Адам Смит товар қийматини меҳнат миқдори билан белгилаган	Биринчи суғурта полиси чиқарилди
XIX аср	
Саноат, транспорт, алоқани фаол ривожлантириш, ишлаб чиқаришни байналмилаллаштириш	Европада янги саноат - жавобгарлик суғуртаси, хусусан, мажбурий суғурта пайдо бўлди
XX аср	
Саноатнинг жадал ривожланиши, халқ хўжалигининг барча тармоқларига турли илғор технологияларнинг жорий этилиши	Қайта суғурталаш секторининг ривожланиши, суғурта бозорининг умумий глобаллашуви, суғурта маҳсулотлари иқтисодиётга сармоя киритилмоқда.

¹¹ Prokopchuk, O. (2022). The specifics of digitization of the Ukrainian market of insurance services. Proceedings of the 3rd All-Ukrainian Scientific and Practical Conference, KhmelnytskyiKherson, December 20. 88-92

¹² Sozinova, E., Oriekhova, T. (2021). Evaluating the transnationalization potential of the economics in countries of South-Eastern Europe. Research Papers in Economics and Finance. 5 (1), 33–45 <https://doi.org/10.18559/ref.2021.1.1>

XXI аср	
Янги техник инқилоб.	Суғурта бозори, киберсуғурта инфратузилмасини яратувчи институтлар тармоғини шакллантириш
Платформа иқтисодиёти	
Янги рақамли технологиялар пайдо бўлмоқда, иқтисодиётни рақамлаштириш	Суғурта муносабатлари тамойилларини кўриб чиқсак, экотизимлар ғояси пайдо бўлади, хулқатвор иқтисодиётининг ривожланишига ва унинг суғурта соҳасига таъсирига катта эътибор берилади.

Жадвалда келтирилган умумлаштирилган маълумотларга кўра, суғурта бизнесининг эволюцияси ибтидоий даврдан минглаб йиллар давом этган ва жамият, иқтисодиётнинг ривожланиши ва ташқи омиллар таъсирида ва янги тенденцияларнинг пайдо бўлишига қараб ўзгарган.

XXI асрда технологик инқилоб натижасида суғурта бозори ва киберсуғурта инфратузилмасини яратишга ҳисса қўшадиган институтлар тармоғи шаклланди. Буларнинг барчаси платформа иқтисодиётининг туғилишига ва рақамли технологияларнинг пайдо бўлишига олиб келди, натижада иқтисодиётни рақамлаштириш, шу асосда экотизим яратиш ғояси, суғурта бозорида суғурта билан боғлиқ тамойилларни қайта кўриб чиқиш.

Платформа иқтисодиёти энг янги технологияларга (Интернетдан интеграциялашган фойдаланиш, ахборотлаштириш ва рақамлаштириш) асосланади, бунда тезлик, қулайлик ва масофадан кириш имконияти юқори устувор омиллар ҳисобланади. Буларнинг барчаси жамиятдаги ижтимоий ўзгаришларга туртки бўлди, истеъмолчилар ва хизмат кўрсатувчиларга, жумладан, суғурта хизматларига чуқур таъсир кўрсатди, ижтимоий соҳаларда ва миллий иқтисодиётда туб ўзгаришларга олиб келди.

Рақамли технологияларнинг пайдо бўлиши ижтимоий трансформацияни, суғурталанган хусусиятларнинг ўзгаришини келтириб чиқарди, бу эса суғуртачиларнинг барқарорлигини тавсифловчи параметрларнинг ўзгариши натижасида суғурта нархини шакллантириш тамойилларини қайта кўриб чиқишни талаб қилади. Бунда ҳал қилувчи ролни суғурта маҳсулотларига молиявий асосланган нархларни белгилаш, суғурта ва қайта суғурта фондларини шакллантириш киради.

Замонавий жамият янги саноат инқилобига ва технологик инновацияларга дуч келди (машиналарни ўрганиш - AI, Blockchain, Crypto, Internet of Things - IoT). Жамиятдаги ўзгаришлар, унинг янги рақамли воқеликда мавжудлиги тобора яққол намоён бўлмоқда. Одамларнинг янги авлоди технологик тараққиёт, электрон саноатнинг юқори даражада ривожланиши ва маълумот олиш тезлиги ортиб бораётган шароитларда туғилади ва тарбияланади (3 авлоди ва A авлоди)¹³.

Шу нуқтаи назардан қараганда, инновацион корпоратив маданиятни (инновацияларни тан олиш, бошлаш ва амалга оширишнинг юқори даражаси) шакллантирувчи шериклик ҳамкорлик шаклида муносабатларнинг янада мослашувчан тури пайдо бўлади¹⁴. Электрон шаклга ўтказилган (рақамлаштирилган) материаллар ва рақамли келиб чиқиши материалларнинг қўлланилиши иқтисодий тадқиқотларда рақамли воситалардан, айниқса катта маълумотлар тўпламларидан фойдаланишга имкон берди ва рақамли хусусиятга эга иқтисодий назария янги

¹³ Korostil, L. (2019). Generation Z: searching for ways of pedagogical interaction. Electronic scientific publication. Public education. Available at: http://ir.soippo.edu.ua/bitstream/123456789/207/1/Korostil_Generation_Z_Pedagogical_Interaction.pdf

¹⁴ Korostil, L. (2019). Generation Z: searching for ways of pedagogical interaction. Electronic scientific publication. Public education. Available at: http://ir.soippo.edu.ua/bitstream/123456789/207/1/Korostil_Generation_Z_Pedagogical_Interaction.pdf

технологияларни шакллантиришга ёрдам беради. тушунча.

Глобал рақамли иқтисодиётни ривожлантириш масалалари халқаро миқёсда кўриб чиқилмоқда. Европа Иттифоқи мамлакатларида Европа 2020 стратегияси ишлаб чиқилган бўлиб, унинг асосий вазифалари орасида ягона рақамли бозорни яратиш, меҳнат бозорларини рақамли модернизация қилиш ва ижтимоий изоляция даражасини пасайтириш киради¹⁵.

2011-йилда Ганноверда бўлиб ўтган кўرғазмада тақдим этилган Европа 2020 стратегиясининг бир қисми бўлган Германиянинг Индустрије 4.0 лойиҳаси Нарсалар ва хизматлар интернетининг глобал саноат тармоғини ҳисобга олган ҳолда Ақилли ишлаб чиқариш (Smart Manufacturing) концепциясини амалга оширишга қаратилган¹⁶. Бундай тизим суғурта бозоридаги барча операцияларнинг сифати, мослашувчанлиги ва ишончлилигини ошириш имконини беради. Буюк Британияда глобал рақамли иқтисодиётни ривожлантиришнинг асосий йўналишларини, хусусан, рақамли инфратузилмани барпо этиш, рақамли бизнесни ривожлантириш, рақамли технологиялар бўйича кадрлар тайёрлашни яратишни белгилаб берувчи рақамли ривожланиш стратегияси (Рақамли стратегия - Digital Strategy) тақдим этилди. Марказлар, рақамли ўзаро алоқалар хавфсизлигини ва интернетдан фойдаланиш имкониятини таъминлаш, суғурта бозорида рақамли ўзаро ҳамкорлик даражасини ошириш, шу жумладан, электрон каналларни кенгайтириш орқали.

Суғурта хизматларини жорий этиш ихтиёрий суғуртани ривожлантириш учун муҳим рағбат бўлиб, суғуртани рақамлаштириш, биринчи навбатда, энг массив бизнес-жараён бўлган автомобил суғуртаси сегментига ижобий таъсир кўрсатиши мумкин. маҳаллий суғурта қонунчилиги ва қоидалари билан. Суғурта секторини рақамли ўзгартиришга қаратилган вазифаларни ҳал этиш унинг иштирокчиларининг самарали ўзаро ҳамкорлиги учун экотизимни шакллантиришни, ахборот шаффофлиги ва таҳлилий маълумотлар сифатини оширишни, суғурталовчиларнинг бизнес жараёнларини оптималлаштиришни, суғурта хизматларини янада кенгроқ жалб қилишни онлайн муҳитга рағбатлантиради.

Маҳаллий суғурта компанияларининг аксарияти суғурталанган шахслар билан мулоқот қилиш жараёнида янги рақамли технологиялардан фойдаланади. Сўровларга кўра, энг кўп қўлланиладиган технологиялар Интернет тизими (шахсий ҳисоблар, чатлар ва бошқаларни ташкил этиш) ва электрон ҳужжат айланишидир. Бундан ташқари, ишлаб чиқариш технологиялари (масалан, телематика, телемедицина), бизнес жараёнларини интернетлаштириш, катта маълумотлар тўпламлари ва сунъий интеллект технологиялари каби устувор рақамли технологиялар қўлланилади. Шу билан бирга, суғурта фаолиятини рақамлаштиришнинг паст даражада ривожланганлиги, янги рақамли технологияларнинг қимматлиги, рақамлаштирилган суғурта дастурларига талабнинг йўқлиги ва етарли даражада мослаштирилмаганлиги сабабли мамлакатимиз суғурта компанияларида рақамли технологияларни жорий этиш даражаси аҳамиятсиз. рақамлаштиришнинг суғурта бозорига ижобий таъсирга қарамай, суғурта хизматлари учун рақамли технологиялар.

Таҳлил натижалари рақамли иқтисодиётда суғурта хатти-ҳаракатларига таъсир қилувчи бир қатор ижобий омилларни кўрсатади (2-жадвал).

¹⁵ Kovtunenکو K., Maslennikova E. (Ed) (2017) Innovative economy: theoretical and practical aspects: monograph 2, 906

¹⁶ Korostil, L. (2019). Generation Z: searching for ways of pedagogical interaction. Electronic scientific publication. Public education. Available at: http://ir.soippo.edu.ua/bitstream/123456789/207/1/Korostil_Generation_Z_Pedagogical_Interaction.pdf

2-жадвал Рақамлаштириш таъсирида суғурта хатти-ҳаракатларининг ўзгариши¹⁷

Омиллар	Технологиялар	Таъсир
Ижтимоий тенденция	<ul style="list-style-type: none"> - виртуал алоқа; - ахборот, электрон ва мобил технологиялар; - интернетлаштириш; - роботлаштириш; - онлайн - тўлов 	<ul style="list-style-type: none"> - жамиятдаги мулоқот шаклининг ўзгариши; - шакллар, шартлар ва маълумотлар алмашинувини ўзгартириш; - мунтазам равишда тўлиқ йўқлиги; - молиявий хизматлар кўрсатиш; - вақт ва жойдан ташқари.
Суғурталанган хусусиятларнинг ўзгариши	<ul style="list-style-type: none"> - суғурта маҳсулотларини рақамлаштириш; - телематика. 	<ul style="list-style-type: none"> - янги турдаги суғурта маҳсулотларидан фойдаланишни рағбатлантириш; - суғурта муассасаларини маълумотлар билан таъминлашни рағбатлантириш.

Рақамли технологиялар ишлаб чиқариш жараёнларини оптималлаштиришга, ахборот оқимини тартибга солишга ижобий таъсир кўрсатади ва ахборотни ташкил қилиш, катта маълумотлар тўпламлари ёрдамида башоратли моделлаштиришни амалга ошириш ва янги турдаги суғурта маҳсулотларини яратишга ёрдам беради.

Суғурта бозорини рақамлаштириш қўлланилиши билан миқдорнинг энг янги технологиялардан фойдаланган ҳолда доимий мониторингини олиб бориш, скоринг ҳисоб-китобларини ўтказиш, шу билан бирга унинг кредит тарихи маълумотларидан фойдаланиш ва суғурта маҳсулотининг мақсадли рекламасини яратиш алгоритмларини қўллаш зарурати туғилади. Рақамлаштириш барча босқичларда суғурталовчилар ва суғурта институтлари ўртасидаги ўзаро алоқа сифатини таъминлайди, янги тарқатиш каналларини излайди ва энг кўп аниқ суғурталанувчиларнинг функцияларини ҳисобга олган ҳолда молиявий технологиялардан фойдаланишни таъминлайди, суғурта бизнесига суғурта маҳсулотларини ишлаб чиқиш имкониятини беради. Суғурта бўйича янги миқдорларнинг кутишларини ҳисобга олган ҳолда. Янги технологияларни қўллаш шароитида суғурта маҳсулотларини сотиш бўйича мавжуд каналлар янги турлар билан тўлдирилмоқда. Бухгалтерия ҳисоби усулларининг қайд этилган тенденцияларга мувофиқлигини мавжуд онлайн хизматларни таҳлил қилиш орқали баҳолаш мумкин. Улар орасида суғурта маҳсулотларини сотиб олишни қайта ишлаш учун мўлжалланган турли савдо каналлари ва хизматлари, суғурта белгилари билан суғурталанганларга бахтсиз ҳодиса юз берганда даъво қилиш имконини берувчи турли тўлов тизимлари ва хизматлар мавжуд. Баъзи прогрессив ишланмалардан тадбиркорлик субъектлари аллақачон фаол фойдаланмоқда. Бироқ, суғурта бозори бошқарув усуллари, амалга ошириш вариантини танлаш, ҳуқуқий майдонларни яратиш, қонунчилик даражасида электрон платформаларни ишлаб чиқиш ва улардан фойдаланиш босқичида қолмоқда¹⁸. Суғурта бозорида электрон технологияларнинг қўлланилиши янги савдо каналлари, электрон ҳужжат айланиши, масофавий кириш ва тўлов тизимларидан фойдаланишда яққол намоён бўлмоқда.

Рақамли технологияларнинг ривожланиши билан тез ва ўз вақтида аниқлаш, олдини олиш ва юзага келиши мумкин бўлган оқибатларни минималлаштириш учун тегишли қарши чоралар ишлаб чиқишни талаб қилувчи кибертаҳдидлар ортиб бормоқда. Суғурта бозорида

¹⁷ Blockchain and fintech: how the field of finance is changing. Available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2021/04/14/672973/>; Chen, J, Zhang R. (2018). Equipment maintenance business model innovation for sustainable competitive advantage in the digitalization context: Connotation, types, and measuring. Sustainability. 10:3970. doi: 10.3390/su10113970

¹⁸ Sozinova, E., Oriekhova, T. (2021). Evaluating the transnationalization potential of the economics in countries of South-Eastern Europe. Research Papers in Economics and Finance. 5 (1), 33–45 <https://doi.org/10.18559/ref.2021.1.1>

рақамлаштиришнинг роли, албатта, ортиб бормоқда. Ҳозирда киберсуғурта яхши ривожланмаган, бироқ баъзи суғуртачилар ўз сиёсатлари доирасида дастурий таъминот суғурта маҳсулотларини ишлаб чиқмоқда, бу эса кибертахдидлар билан боғлиқ хавфларни камайтиради. Киберхавфни суғурталаш компьютер тармоғи хавфсизлигини бузиш, дастурий таъминот харажатларини қоплаш, электрон маълумотларни техник текшириш ва тиклаш билан боғлиқ йўқотишларни ўз ичига олади. Суғурталовчи сифатида банклар, молия институтлари ва IT хизматларини кўрсатувчи юридик шахслар ишлайди. Суғурта дастурларига киберхавф суғуртасини самарали жорий этиш учун дастурий таъминот ва ахборотни қўллаб-қувватлаш харажатларини, ахборотни ҳимоя қилиш чораларини ҳисобга олган ҳолда ахборот ресурслари қийматини баҳолаш методологиясини ишлаб чиқиш муҳим аҳамиятга эга.

Суғурта хизматларини рақамлаштириш, йўқотишларни масофадан туриб ҳисоблаш, рақамли суғурта маҳсулотларини жорий этиш, суғурта бозорида ҳалол рақобат, электрон савдо каналларини кенгайтириш – буларнинг барчаси рақамли иқтисодиёт шароитида суғурта бизнесининг ривожланишига хизмат қилмоқда. Суғурта ахборот технологиялари хатарларини минималлаштириш ва суғурталанувчилар манфаатларини молиявий технология хатарларидан ҳимоя қилиш имконини беради. Бошқа томондан, рақамли технологияларнинг жорий этилиши билан суғурта рискларини бошқариш механизмлари ва зарарларни ҳисоб-китоб қилиш тўлиқ электронлаштирилмаганлиги сабабли молиявий технологиялар соҳасида қўйилган вазифаларни тўлиқ амалга оширишнинг имкони йўқ. Рақамли инновациялар ва технологиялар суғурта муносабатлари иштирокчилари ўртасидаги асосий жараёнларни ўзгартиришга ҳисса қўшиши ва бозор иштирокчилари ўртасида ишончсизликни камайтириши мумкин, бу биринчи навбатда Блокчейн технологиясига қаратилган. Ахборот технологияларидан фойдаланган ҳолда тарқатилган маълумотлар блокчейн, молиявий хизматлар саноатида машхурлик касб этмоқда, чунки у ҳар қандай ҳаракатни амалга ошириши мумкин, маълумотларни алмашиш ва хавфсизлик учун маълумотни ўзгартиришга имкон беради¹⁹.

Суғурта бозорида рақамли технологияларни жорий этиш ва сунъий интеллектни жорий этиш самарали амалга оширилишига боғлиқ. Рақамли суғурта технологияси глобал маконда ахборот хавфсизлигини таъминловчи жаҳон инновацион технологиялари билан рақобатлашиш имконини беради. Рақамли суғурта суғурта хизматларининг мавжудлигини сезиларли даражада ошириши ва суғурта полисларини киритиш ва сақлаш ва даъволарни қоплаш билан боғлиқ харажатларни камайтириши мумкин. Суғуртада рақамли технологиялардан фойдаланиш тўловлар бўйича тўловларни тезлаштиришга, суғурталанувчиларга хизмат кўрсатиш сифатини оширишга ва суғурта хизматлари истеъмолчиларини самарали суғурта қопламаси билан таъминлашга хизмат қилмоқда. Инновацион суғурта технологиялари ҳам молия бозорларини модернизация қилиш бўйича стратегик вазифани амалга оширишнинг асосий омилларидан биридир.

IT-технологияларни қўллаш билан суғуртанинг роли ортиб бормоқда. Мобил суғурта технологиялари ва онлайн хизматлар қулай суғурта хизматларини тақдим этиш имконини беради. Мобил автомобил суғуртаси технологиялари ҳозирда инновацион технологиялардан фойдаланган ҳолда энг машхур суғурта маҳсулоти сифатида тан олинган²⁰.

Шуни таъкидлаш керакки, молия фанлари ва суғурта таълими маҳаллий суғурта бозорини ўзгартиришда муҳим аҳамиятга эга. Замонавий суғурта бозори эҳтиёжларини инобатга олган ҳолда юқори малакали мутахассисларни тайёрлаш суғурта бизнесининг самарали фаолият юритишининг муҳим элементи ҳисобланади. Рақамли технологиялар соҳасида суғурта мутахассисларининг касбий компетенциясини шакллантириш суғурта компаниялари фаолияти натижаларини оптималлаштиради ва суғурталанувчиларнинг самарали ҳимоясини

¹⁹ Blockchain and fintech: how the field of finance is changing. Available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2021>

²⁰ Chen, J, Zhang R. (2018). Equipment maintenance business model innovation for sustainable competitive advantage in the digitalization context: Connotation, types, and measuring. Sustainability. 10:3970. doi: 10.3390/su10113970

кафолатлайди. Суғурта бозорини рақамлаштириш шароитида суғурта бозори учун малакали кадрларни шакллантириш мақсадида суғурта бўйича онлайн таълим платформаларини ривожлантириш муҳим аҳамиятга эга. Суғурта таълим тизимини ўзгартириш динамик ривожланаётган молиявий бозор талаблари ва талабларига мослашиш учун инновациялар ва фанларни ривожлантиришдан олдин таълим технологияларини тизимли равишда янгилашни талаб қилади.

Келгусида “Суғурта соҳасида илмий кадрлар” миллий дастурини ишлаб чиқиш муҳим аҳамиятга эга бўлиб, унда суғурта фаолиятининг устувор йўналишлари бўйича юқори малакали илмий кадрларни тайёрлаш ва қайта тайёрлаш муаммоларини, айниқса, суғурта соҳасини ривожлантиришни назарда тутди. Таълим муассасаларида ўқитиш моделларини рақамлаштириш ва трансформация қилиш контекстида. Ўқув жараёнининг рақамли трансформациясини такомиллаштириш суғурта рисклари тўғрисидаги маълумотларни бошқариш, уларни онлайн таълим форматида рақамли муҳитда хавфсизликни таъминлаш мақсадида уларни минималлаштириш зарурлигини назарда тутди. Таълим муассасалари ва суғурта компаниялари ўртасидаги самарали ҳамкорлик юзага келиши мумкин бўлган хавф ва йўқотишлардан суғурта қопламасини таъминлашда муҳим рол ўйнаши мумкин.

Илмий-тадқиқот ишларини янада ривожлантириш истиқболлари. Суғурта бозорини рақамлаштиришни янада ривожлантириш мақсадида дастурий таъминот ва ахборот билан таъминлаш ҳамда ахборотни ҳимоя қилиш воситаларининг нархини баҳолаш методологиясини ишлаб чиқиш мақсадга мувофиқдир. Суғурта бозорини рақамлаштириш йўқотишларни масофадан туриб ҳисоблаш, янги суғурта маҳсулотларини жорий этиш, адолатли рақобат, суғурта маҳсулотларини сотиш каналларини кенгайтиришга асосланган. Суғурта бозорининг янада ривожланиши ахборот хавфсизлигини глобал даражада таъминловчи жаҳон инновацион технологиялари билан рақобатлашиш имконини берувчи рақамли суғурта технологияларини самарали жорий этишга боғлиқ. Суғурта бозорини рақамлаштириш суғурта хизматларидан кенг фойдаланишга ва йўқотишларни бир вақтнинг ўзида ҳисоб-китоб қилиш орқали суғурта полисларига хизмат кўрсатиш нархини пасайтиришга олиб келади.

ХУЛОСА

Рақамли иқтисодиёт шароитида суғурта бозорининг трансформацияси электрон суғурта, интернет-сотиш каналлари кенгайтиришга ва суғурта жараёнларининг бизнес-жараёнларига рақамли технологияларнинг жорий этилишига хизмат қилди. Бундан ташқари, суғурта соҳасидаги рақамли технологиялар молия тизими самарадорлигининг энг муҳим кўрсаткичи бўлиб, суғурта бозорини ривожлантиришга ва суғурта хизматлари сифатини оширишга ёрдам беради, чунки замонавий технологиялар барча томонлар учун рақамли бозорда бир қатор афзалликларни яратди. Суғурта бозорининг рақамли трансформацияси туфайли суғурта хизматлари сифати ошиб бормоқда ва технологик тараққиёт билан боғлиқ янги рискларни қоплайдиган янги суғурта маҳсулотлари пайдо бўлмоқда. Шу билан бирга, рақамлаштириш ва технологик инновацияларнинг тарқалиши суғурта компаниялари ходимларининг қисқариши ва суғурталовчи ва суғурталанганлар ўртасидаги янги муносабатларнинг давлат томонидан нотўғри тартибга солиниши каби қатор таҳдидларни келтириб чиқаради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 5 октябрдаги ПФ-6079-сонли ““Рақамли Ўзбекистон – 2030” стратегиясини тасдиқлаш ва уни самарали амалга ошириш чоратadbирлари тўғрисида”ги Фармони
2. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2022 йил 5 декабрдаги 694-сонли “Электрон турдаги суғурта хизматларини кўрсатиш тартиби тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида”ги Қарори

3. Alimov, B. (2019). THE METHOD OF COMPLEX ESTIMATION OF THE ACCOUNTING BALANCE OF THE INSURANCE COMPANIES FROM THE PERSPECTIVE OF THEIR MANAGEMENT. *International Finance and Accounting*, 2019(2), 4.
4. Alimov, B. (2019). Improving the methods for complex retro-forecast analysis and complex forecasting methods based on lagrange interpolation formula of the accounting balance at insurance companies. *International Journal of Research in Social Sciences*, 9(7), 70-100.
5. Blockchain and fintech: how the field of finance is changing. Available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2021/04/14/672973/>; Chen, J, Zhang R. (2018). Equipment maintenance business model innovation for sustainable competitive advantage in the digitalization context: Connotation, types, and measuring. *Sustainability*. 10:3970. doi: 10.3390/su10113970
6. Blockchain and fintech: how the field of finance is changing. Available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2021>
7. Chen, J, Zhang R. (2018). Equipment maintenance business model innovation for sustainable competitive advantage in the digitalization context: Connotation, types, and measuring. *Sustainability*. 10:3970. doi: 10.3390/su10113970
8. Khalikulova, G. PROSPECTS FOR THE INTRODUCTION OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN THE INSURANCE SYSTEM OF UZBEKISTAN, *International Finance and Accounting: Vol. 2020 : Iss. 1, Article 7*
9. Korostil, L. (2019). Generation Z: searching for ways of pedagogical interaction. *Electronic scientific publication. Public education*. Available at: http://ir.soippo.edu.ua/bitstream/123456789/207/1/Korostil_Generation_Z_Pedagogical_Interaction.pdf
10. Kovtunenکو K., Maslennikova E. (Ed) (2017) *Innovative economy: theoretical and practical aspects: monograph 2*, 906
11. Mikhrovska, M. (2021). Digitalization, Digital Transformation: Content and features. *International Scientific Journal: Grail of Science*, 1. doi: <http://dx.doi.org/10.36074/grail-ofscience.19.02.2021.023>
12. Niu, F. (2022). The Role of the Digital Economy in Rebuilding and Maintaining Social Governance Mechanisms. *Front. Public Health. Sec. Environmental health and Exposome*, 9. doi: <https://doi.org/10.3389/fpubh.2021.819727>
13. Prokopchuk, O. (2022). The specifics of digitization of the Ukrainian market of insurance services. *Proceedings of the 3rd All-Ukrainian Scientific and Practical Conference, KhmelnytskyiKherson, December 20*. 88-92
14. Sozinova , E., Oriekhova, T. (2021). Evaluating the transnationalization potential of the economics in countries of South-Eastern Europe. *Research Papers in Economics and Finance*. 5 (1), 33–45 <https://doi.org/10.18559/ref.2021.1.1>
15. United Nations E-government survey 2020. (2020). Retrieved from: [https://publicadministration.un.org/egovkb/Portals/egovkb/Documents/un/2020-Survey/2020%20UN%20E-Government%20Survey%20\(Full%20Report\).pdf](https://publicadministration.un.org/egovkb/Portals/egovkb/Documents/un/2020-Survey/2020%20UN%20E-Government%20Survey%20(Full%20Report).pdf)
16. Цыганов А.А. Цифровизация страхового рынка: задачи, проблемы и перспективы. «Экономика и управление» научные журнал. DOI: 10.26794/1999-849X-2018-11-2-111-120 УДК 368.01
17. Магзумова Н.В. Цифровое страхование: современное состояние и перспективы развития. *Инновационная экономика: перспективы развития и совершенствования*, №3 (53), 2021. 5 с.

18. Шохмансур, Ш., & Алимов, Б. (2019). Суғурта компаниялари инвесторлари манфаати позициясидан бухгалтерия балансини комплекс ретропрогноз таҳлил қилиш методи. Экономика и инновационные технологии, (4), 172-189.
19. Шеннаев Х.М. Ўзбекистон Республикасида суғурта фаолиятини ривожлантириш йўналишлари. Иқтисодиёт фанлари доктори (DSc) илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. – Т., 2021 й. 33-б.